

NEFES ZADE İBRAHİM

GÜLZÂRİ SAVAB

Tashih ve tertib eden

KİLİSLİ MUALLİM RİFAT

GÜZEL SANATLAR AKADEMİSİ NEŞRİYATINDAN
İSTANBUL 1938

Ö n S ö z

“Gülzârı Savab„ adıyla Güzel Sanatlar Akademisi neşriyatı arasına karışan bu kitap belki ilk bakışta sanat tedrisiyle az alâkadar gibi görünecektir. Zira tezyinî sanatlara ve malzemesinin hazırlanmasına aid kısa bir risaleden ibaret olan bu tedkikin, yarısından fazlasını kaplıyan metin kısmı son derece bayağıdır. Muharrir; zamanın hükümdarına dair kalemleme aldığı - ve bizim manasız bularak çıkardığımız - uzun bir methiyeden sonra; yazının faziletini, menşeiini pek safdilâne bir surette anlatıyor. Ve sonra, yazının nevileri hakkında sudan, nümunesiz tafsilât veriyor ve nihayet Türklerde, Araplarda, İranlılarda yetişen büyük hattatların hayatından bahsediyor.

Tuhfetülhattatin'den sonra bu orta malı bilgi kırıntıları şüphesiz ki basılmağa bile lâayık değildir.

Ancak, eserin ikinci kısmı son derece mühimdir. Müellif bu kısımda âharlardan, bunların imalinden, mürekkeplerden ve mürekkeplerin imalinden, kalem, kalem açmak ve kalemtraş gibi şeylerden bahsediyor ki böyle toplu bir halde bu malûmata hemen şimdiye kadar Türkçe hiç bir kaynakta rastgelinmemiştir. Kullanıldığı kitaplarda, üzerinden asırlar geçtiği halde rengini atmıyan, güzelliğini, parlaklığını kaybetmiyen, yazma kitaplarda sahifelerin yapışmasına meydan vermiyen,

hattâ rutubetten bile müteessir olmıyan Türk mürekkebinin nasıl yapıldığını bilen Türkiyede bugün belki birkaç kişi kalmıştır. Eğer bu kitap ta olmasaydı bir müddet sonra Türk mürekkebi denilen şey hepimiz için unutulmuş bir sır olacaktı.

“Gülzârı Savab,, ın âharlar ve kâğıtlar hakkında verdiği teknik izahat, mürekkepler hakkında verdiği izahat kadar mühimdir. İşte bu iki tekniği tesbit ettiği için bu yazma kitabı bastırmayı lüzumlu bulduk. İlk önce sadece “Risalei midadiyye ve kırtasiyye,, başlığını taşıyan ikinci kısmı bastırmayı düşündük. Esasen Nefeszade İbrahim (Efendi) birinci kısma “Kitabı Küttab,, , ikinci kısma da “Risalei midadiyye ve kırtasiyye,, adlarını takarak ikisini ayırmış bulunuyordu. İhtimal bu iki eser başka başka zamanlarda yazılmış ve sonradan “Gülzârı Savab,, namı altında birleştirilmiş olabilirdi. Nitekim mevcut nüshaların bazısında yalnız birinci kısmı, bazısında da yalnız ikinci kısmı vardı. Diğer taraftan hepsinde müşterek gibi görünen “Gülzârı Savab,, adı bile türlü türlü imlâlarla, kimisi “Doğruluk bahçesi,, manasına gelen “Gülzârı Savab,, , kimisi “İlâhî mükâfat bahçesi,, manasına gelen “Gülzârı Sevab,, şeklinde yazılmıştı. Müstakimzade bile “Tuhfetülhattatin,, de bazan birinci, bazan ikinci şekli kullanıyordu.

Fakat sonraları bütün bu düşüncelere rağmen; mürekkep ve âhar tekniğine aid tek kaynak olan bu kıymetli eseri parçalamayı doğru bulmadık. Aynen bastırmayı tercih ettik.

“Gülzârı Savab,, ın - küçük bir risale olmakla beraber - yanlışsız basılması çok bilgi ve çok zahmet isteyen bir işti. Eldeki nüshaların çoğu yanlış veya noksandı. Üslûb eski ve çetin idi. İçinde Arapça ve Farsça birçok beytler vardı. Bundan başka verilen malûmat için pek az kaynak gösteriliyordu. Bu yüzden muhtelif nüshalarıyla karşılaştırmak ve karşılaştırma ile düzeltilmesi kabil olmazsa; muharririn müracaat etmesi muhtemel olan ana eserlerde, o bahisleri bulmak Arapça ve

Farsçayı iyi bilen bir âlimin ihtisasını icab ettiriyordu. Bu yüzden kitabı düzeltip bastırma işini üzerine almasını Kilisli muallim Bay Rifat'tan rica ettim. Sevinerek kabul etti. Kütüphanelerde on sekiz yazma buldu. Hepsini karşılaştırdı. Ve nihayet Topkapı Sarayında 1232 numarada, emanet hazinesinde kayıtlı, Müstakimzade hattıyla yazılmış nüshayı esas olarak aldı. Fakat bu nüsha da Müstakimzade pek genç iken yazıldığından oldukça hatalı idi. Bütün bu yanlışları Bay Rifat; Mevzuatül'ulûm, Subhülâ'sha gibi birçok ana kaynaklara müracaat ederek düzeltmeğe çalıştı. Arapça, Farsça metinleri Türkçeye çevirdiği gibi, yeni nesiller tarafından kolayca anlaşılması için " Kitabı Kültab „ kısmını, özüne zarar vermeden, bugünkü Türkçeye hülâsa olarak çevirdi. İkinci kısım - ifadesi sade ve temiz olduğundan - aynıyle bırakıldı. Yalnız, bu bahitse, şimdiye kadar başka kitaplarda, mecmualarda rast geldiği malûmatı not olarak haşiyeye koydu. Nihayet Kâmil Akdik, Tuğrakeş İsmail Hakkı, Necmettin Okyay gibi Türk tezyinî sanat şubesi profesörlerimizden mürekkebe heyette bu teknik kısım okunarak muhtemel her hangi bir yanlışlığın veya müphemiyetin önüne geçilmesine çalışıldı.

*
* *

" Devhatülküttab „ müellifinin, kendisinden bahsederken "vaktini bir nefes dahi boşa harcamadığını," kaydettiği ve Müstakimzadenin " Tuhfetülhattatin „ de, üstadı Demirci Kulu Yusuf Efendinin yanında " paraya kesilmiş bir köle gibi „ çalıştığını ve " nice güzel eserlerle „ ömrünü geçirerek Hicrî 1060 tarihinde " Allahın gizli lütuflarına göz dikip „ " can bül-bülünün selâmet gülzarına uçarak vuslat bahçesine kavuştu-

ğunu „ söylediği, Gülzârı Savab müellifi Nefeszade İbrahim (Efendinin) bu eserini; lâıık olduğu ihtimamla tashih ve tertib eden Kilisli muallim Bay Rifat'a ve Türk tezyinî sanat şubemizin mütehassis profesörlerine ne kadar teşekkür etsem azdır.

Burhan Toprak

GÜLZÂRÎ SAVABIN

BİRİNCİ KISMININ HÜLÂSASI [1]

Bütün insanların bitmez tükenmez hamdi, şükrü kaleme, yazıya şeref ihsan buyuran yüce Tanrıya mahsustur.

Tanrı kalemi tuba dalı ve selvi gibi yaratmış ise de başka ağaçların hilâfına, onun yaprağını beyaz, çiçeğini siyah yemişini yüksek sözler olarak halkeylemiştir.

Kalem Tanrıya âşıktır, fakat aşkını hakkiyle yazamadığından şaşırıp kalmış; ağlamayı âdet edinmiştir; o durmadan ağlar hem de gözünden yaş yerine kara kan akıtır.

Kalem ağlamakla beraber kulluk vazifesini de unutmaz. Cenabıhakkı her iki dil ile tesbih eder.

Kalem rızık anahtarlarındandır; bütün işlerin vasıtası, her türlü halin rabtasıdır.

Kalem iki dilin birisi, iki cihanın tercümanıdır.

Bütün din, dünya, ahret işleri kalemin dilinden mis gibi, anber gibi yayılmaktadır.

Kalem mana denizinin dalga kıran dalgıcıdır, kalemden çıkan şeyler söz değil incidir.

Cenabıhakkın bildiği şeyleri, Cenabıhakkın sırlarını kalemin

[1] Eserin bilhassa birinci kısmı muğlak yazıldığı için bu eseri benden evvel (1181) de (Kadıze Ahmet bin Halil bin Mustafa) isminde bir zat telhis etmiş ise de pek kısaltmış, bir de mühim ile gayri mühimmi hakkiyle tefrik edememiştir. Bu zatın telhisiyle eser üçte bir nisbetinde küçülerek on iki küçük yapraktan ibaret bir risale şeklini almıştır. Mezkûr (Kadıze) biraz da haksızlık ederek hülâsayı benimsemiş ve ona (Fuhfetülküttab ve minhatültullâb) adını vererek müstakil bir eser gibi göstermiştir. Kendi el yazısıyla olan nüshası (Aşir Efendi) kütüphanesinde (450) numaralı bir mecmuanın sonundadır.

yazması için gökler kâğıt, denizler mürekkep olsaydı gökler, denizler biter, yazılacaklar bitmezdi.

Tanrının resulü, enbiyanın imamı, günahkârların şefaathisi, sadık, emin, âlemlere rahmet olan Peygamberimiz (Muhammed Mustafa) Efendimize, hanedanına, bâisi hidayet olan eshabına bhusus dört sevgili arkadaşına yüz binlerce salât, selâm olsun.

ESER NİÇİN TE'LİF EDİLMİŞTİR?

Bir gün, büyüklerden faziletli bir zat, bana şöyle dedi: "Hattatların tercümeihalleriyle âharlar, mürekkepler, boyalar, kâğıtlar, kalemler, kalemtraşlar hakkında bir eser yazılmış olsaydı çok iyi olurdu.

Bu söze cevaben " Küçük yaşımdanberi böyle şeyler ile meşgulüm. Böyle bir eser yazmak isterdim, zaman müsait olmadığı için yazamadım. Madem ki arzu buyuruluyor yazayım,, dedim ve şu eseri yazdım.

Okuyanlardan rica ederim kusuruma bakmasınlar. Çünkü kusursuz eser yazmak güçtür. Bunun sebebi ikidir.

Birinci sebep: Bir eserin mükemmel olması için bir şairin dediği gibi eser yazacak insanlara iki ömür lâzımdır. Birinci ömür öğrenmek, tecrübe görmek için sarfedilmeli, tatbikat ikinci ömre bırakılmalıdır.

İkinci sebep: Unutmak insandan ayrılmaz bir sıfattır. İnsan çok kerre unuttur hattâ yanılır. Yazılması lâzım gelen şeyi yazmaz, yazarken de hatâ yapar, bu halden insanların birincisi olan Âdem babamız da kurtulamamıştır.

ESERİN TERTİBİ

Şu eseri iki bab üzerine tertib ettim. Bablardan evvel bir fasıl, fasıldan evvel de bir mukaddime koydum.

O halde eser bir mukaddime, bir fasıl ve iki bab üzerine tertib edilmiş oldu.

MUKADDİME

Kalemin, yazının, bilhassa güzel yazının fazileti ve yazının mucidi ile yazının envayı hakkındadır.

KALEMİN FAZİLETİ

Kalemin fazileti için Cenabıhakkın kaleme kasem buyurmuş olması kâfidir.

Mamafi, kalemin diğer faziletleri de vardır: Kalem Cenabıhakkın ilk yarattığı mahluktur. Peygamberimiz buyurmuştur ki: Cenabıhakkın ilk mahluku kalemdir. Cenabıhak kalemi yarattı, ona yaz diye emir buyurdu.

Bu emre imtisalen kalem kıyamete kadar olacak işleri levhi mahfuz üzerine yazdı.

(İbni Abbas) kalem hakkında şöyle demiştir: Kalem yeşil zümrüitten yaratılmıştır. Uzunluğu bin yıllık yoldur; kalem nur ile yarılmıştır: Cenabıhak onu yarattığı zaman ona heybetle baktı; kalem, o bakışın heybetinden ikiye ayrıldı.

Kalem mükellef midir, değil midir?

Eşyayı mahsusa yani kitabet ile mükelleftir. İnsana benzemez, çünkü insan, mutlaka mükelleftir.

Cenabıhak kaleme kasem buyurmuştur. Bu kadar fazileti bulunan kalemi yontmak, kesmek nasıl caiz olur?

Hakkında kasem vaki olan kalem, kalemi İlâhîdir ki yontulmaya, kesilmeye muhtaç değildir; muhtaç olan bizim kalemlerimizdir. Mamafi biz de ucu aşınan, kırılan kalemlerimizi tahkir için değil, tezyin, ıslah için keseriz. Nasıl ki ziya veren mumun kömür bağlayan ucu, ziyası arttırılmak için kesilir.

Kalem hakkında (İbnimukaffa) şöyle demiştir: Kalemler değerli, akıllı insanların akıllarının binek taşlarıdır; kalem in-

sanların parmak uçlarının beyan ve ifadesidir; tek mil işlerin kıvamı, mülkûn devamı iki şey ile kaimdir. Biri kılıç, biri kalemdir. Şu kadar var ki kalem kılıçtan daha değerlidir.

YAZININ FAZİLETİ

Kur'anı kerimdeki (İkra') âyeti kerimesi yazının faziletine delâlet etmektedir. Çünkü burada Cenabıhak "insanlara yazıyı ben öğrettim,, diyor.

Diğer iki âyeti kerime daha vardır ki bunlar da yazının faziletine delâlet ederler.

Süleyman Aleyhisselâm ile İfrit arasındaki muhavere de yazının faziletine delâlet eder. Muhavere şöyle olmuştur:

Süleyman — Kalem nedir?

İfrit — Geçici bir rüzgârdır.

Süleyman — Kalemi kayıd ve bendetmenin çaresi nedir?

İfrit — Yazmaktır.

Yazı hakkında İbni Abbas şöyle demiştir: Yazı elin dilidir.

(Cafer ibni Yahya) ile (İbrahimi Şeybanî) şöyle demişler: "Yazı bir hikmet ipliğidir ki onunla mensur olan manzum olur, manzum olan mufassal ve malûm olur; yazı elin dilidir; yazı güzelliğin, letafetin ta kendisidir; yazı ayrılıkta tatlı dilli arkadaş, uzaklarda dostlar ile görüşmenin vasıtası, gizli sırların hazinesidir; divandan çıkan emirleri o toplar.,,

Yazı ilim için çok lâzımdır. Yazı hakkında Peygamberimiz "İlmi yazı ile bağlayın,, buyurmuştur.

Yazı hakkında Hazreti Ali "Çocuklarınıza yazı öğretin. Çünkü yazı pek mühim olduğu gibi insana sürur veren şeylerin en büyüklerindendir!,, demiştir.

Bu manayı bir şair şöyle nakletmiştir: